

GOVOREĆI OTVORENO — SUMNJAM

Zoran M. Mandić

Srba Mitrović, ŠUMA KOJA LEBDI, »Matica srpska«, Novi Sad, 1991.

Prizvuk nove, pete po redu (Metastrofe, 1972; Opkoračenja, 1975; Podne na Terazijama, 1983; Opis i trunje, 1984), pesm zbirke ŠUMA KOJA LEBDI, Srbe Mitrovića (1931) realizuje se kroz jezičku i normativnu zapretnost elemenata sa nosača njegove pesme »Prizvuk« u smislu da njeno predisponirano zvučenje i uranjanje u vibracije intelektualnog i filozofskog, upućuje na smisleni emocionalni (pred)račun o: važećoj i nevažećoj poziciji pesnika naspram široke ponude postmodernog, da li samo privremenog, mnogoglasja. Kroz prizmu potpuno otvorenog monološkog idioma, lomeći u pesmi redosled uvek prisutne upitnosti, Srba Mitrović ironično konstatuje: »Svako je sve više sam/ Sebi upućen;/ Jednom li otkrije/ Da je to prostor/ U kome drugi obitavaju./ Svet običan i nepoznat/ Zgrane se u odahu/ Objavljenja;/ Prigini se najmanjem/ Najbližem/ Iza sebe crpi sama/ Svemu li budeš drag/ Bićeš što možda jesi/ Kad te ne bude više/« A, kada je reč o redosledu valja čitalačku pažnju, usmeriti, na okrenutost Srbe Mitrovića »brizi« nad sudbinom ciljeva one poezije, koju je on lukavim čitalačkim (i prevodilačkim) nervom nastojao očistiti od nagoretina (i progoretina). U tom smislu pod Mitrovićevim redosledom razume se pojam jezikovne upotrebe (i eksploatacije) po važnosti izgrađene od dostupnosti u građenju arhitekture pesme, a sve to bez neekonomičnosti u izrazu, ritamskih zagušenja i aljkavog izvlačenja stihova. Naravno Mitrović, kao ni mnogi drugi pravi pesnici, ne ostvaruje sve postavljene zahteve pesmi na delu. U preslobodnom pisanju o svemu: o vremenu i pevanju, o sebi, o biblioteci ili temama koje tretiraju: selo, put, drhtanje, sumrak, povratak, predgrade ili vegetaciju — on i previše troši energiju na »paradnim« jednostavnostima, koje najviše liče na zapažanja iskusnog i načitanog intelektualca, ali sve to uz mnoštvo: slika, opisa i trunja. Koliko u svemu tome ima namere da se poeziji poveri draž lakog pesničkog štiva izrezbarenog iznutra simbolima i vibracijama sasvim razumljive poruke da:

»Svaki osećaj, ili gest, ili čin/ Il pakleni plan/ Ima svoj razlog skriven/ Nerasudan/ Kao što i svaki razlog/ Smislen, olak, lud/ Ima svoj gest i čin/ I osećaj zasvagda zaturen.«

Bumerang, kao sumnja otvorenog govora od poezije Srbe Mitrovića, u određivanju njegov semantičkog, individualističkog i poredbenog topusa, sa svim onim dekripcijama, meta-poetičkim digresijama (Nerazumevanja ovde nema niti razalačka i intelektualna ličnost — javio u poeziji« (Čedomir Mirković, Politika, 3. avgust 1991.) i činjenica da se sve njegove knjige objavljene kod velikih izdavača (u društvenom sektoru) onda se mnoge ocene o njemu kao »ambicioznom i atipičnom pesniku« — moraju pažljivo artikulirati, jer po nekima, kao po Vasi Pavkoviću »reč je o jednom od najzanimljivijih i najrelevantnijih savremenih srpskih pesnika za koga će vreme sigurno raditi«, bezobzira što su ga, po rečima Čedomiraa Mirkovića, sastavljajući antologija i pesničkih hrestomatija, čak i oni koji su mu hvalili pojedine knjige, radije mimoilazili (ili samo pominjali u predgovorima) nego što su posezali za njegovim tekstovima. Sigurno da ovi navodi pomažu da se na primeru Srbe Mitrovića izvedu korisni kritički zaključci, koliko važni za njega kao pesnika, toliko interesantni i za samu poeziju. Suština tih zaključaka mogla bi da diskvalifikuje uopštenost, a time i nepotrebnost, kritičkih zapisa ili beleški, kao onu Zorislava Paunkovića (Dodir sa haosom, Borba, 22. avgust 1991.) koji zatamnjuju i sputavaju ocenu pesništva Srbe Mitrovića, jer »govore« jezikom, koji ništa ne govori, ali nabroja: klasičnu into-

naciju, kontemplativnost, autentičnost, živu leksiku i dr.

Da bi se razbio čvor takve »interpretacije« poetike Srbe Mitrovića mora se reći da je njegova poezija autentična, klasična i moderna sa svim znacima i predznacima, koji se stavljaju uz poeziju savremenih srpskih pesnika, bezobzira na postmoderni obol, dimeziju i vreme. To dalje znači da Srba Mitrović bolje od prosečnog pesnika koristi osećaj za eksploataciju svojih doživljaja sveta: spoljnog i onog nevidljivog društvenog lavirinta iz koga izbijaju, ili izrastaju, refleksi i refleksije, pozitivni i negativni, a »urušen mir« poezije »rasprostire se meko preko uhodanih staza prekrivajući izmešane listove«: biblije, davnih pesnika, upamćenosti i uspomena. Zato su sve kritičke »teorije odlučivanja«, redosledi, proglašili i jezikovne mutacije, kojima sadašnji službeni i neslužbeni »kritičari«, posle Skerlića, prave pesnike (i pesničke vrednosti): slabe i neupotrebljive. To se očitanje i na primeru Srbe Mitrovića, velikog zaljubljenika u mudru rečenicu, koja bez ritamskog zagušenja, ako je složena — deluje kao pesma i ima svoju formu.

Mudrost tih rečenica izgleda ovako: »Neka um traga/ nek memlom se hrani: Časovnici pokazuju približno vreme/ Sasušen plod je pao/ U svojoj samoći plače svak/ Kisne krijući krak/ Zna o nevoljama i zaslugama mnogih/«.

Moramo se složiti da Srba Mitrović piše o svemu, a najviše o sebi, pa otuda i strah njegovog pisanja od moguće sličnosti ili iracionalno dosegnete koincidencije. On sili sebe da kaže šta je pesnik (Ko je taj čovek/ Koji piše pesme/... nemoguć si, si jedini nisi) da bi se opravdao u poslu definisanja referenci i projekata vremena i pevanja: »Zašto li, a uvek:/ Očekuješ da biće puno smisla... Nisi li smisao namenio sebi?«

Izvesno je da je knjigom ŠUMA KOJA LEBDI, Srba Mitrović obezbedio osobene znake stavljajući sve to u odnos sa gravitacijom, koja je u poeziji uvek na nuli velikih i malih lebdica. I: velikih i malih iluzija.

KAO MUNKOV KRIK

Jasna C. Vuković

Milan Đorđević: ČILIBAR I VRT, »Nolit«, Beograd, 1990.

U svojoj knjizi »Traktat o slikarstvu« Leonardo da Vinči je svojevremeno konstatovao da je, između ostalog, ljepota boja i u svetlostima. Iako pjesnik, Milan Đorđević kao vrstan poznavalac slikarske umjetnosti prvi ciklus svoje knjige ČILIBAR I VRT naslovljava »Svetlosti i boje«. Kao prikazivač, tj. onaj koji je duboko zaronio u poetsko tkivo pjesničkih tvorevina Milana Đorđevića, moram sugerisati čitaocu uočljivu i toliko karakterističnu potčinjenost ovog autora bojama i njihovoj ulozi u poetskom transponovanju vanpjesničkog duha. Gotovo da nema pjesme a da nije bremenita bojama. Primjećujemo tako: »To, crno, El Greko plavo« ... »Limunžuto i hlorofilno zeleno«. V ... »cinober miholjskoga leta«. ... »Kuća je žuta, reka pruski plava«. Takođe: »upijamo Klimtovo zrelo zlato« ... još su tu: »Vermerove mlekarice« ... »zvuk zvona i talasava zrelost žita Rubljova« ... Tician, izmagličasti Turner i Munk sa kojim se pjesnik Đorđević poistovjećuje. U pjesmi »Saturnov poda-

nik« kaže: »Munkov krik sam«. Edvard Munk (1863—1944) kako je poznato bio je okrenut motivima bolesti, samoće, gorčine, patnje, pa i smrti, te otuda proističe taj munkovski bolnik krik kao želja i potreba da sa njime — tim krikom, eruptivno izbiju psihičke patnje, pesimizam, misticizam... kao čovjekov grč nemoći. Iako među naznačenim bojama dominira crna i crno kao odrednica poetskog iskaza, ne bi se moglo zaključiti da je ta crna u funkciji pesmističkog sagledavanja svijeta i života. Prije se može reći da je to metod drugačijeg načina viđenja i izostravanja pjesnikovog (posmatračevog) oka pomjeranog na crnu poetološku ravan naspram koje druge boje dobijaju svoja nova ozračja.

Tako u pjesmi »Mleko«: »A ja te ljubim, crno moje, pa nestaješ, (usta mi puniš slašću, belinom bez gneva). Hoćeš li tišinom osojnog popodneva ili možda julskim katranom da me obliješ?«

Boje su kod Đorđevića u službi leksičke ekspresivnosti (tada piše/slika impast tehnikom) a boje nanosi svojom nutrinom iz edokučivih dubina pjesničkog ega, mada ne nesvjesno niti potsvjesno, već jezgrovito a racionalno! Takođe on je i njeni lirski impresionista čija pjesma ostavlja utisak slike. U tom kontekstu karakteristična je »Dečija slika«; pjesma ova zaista je naslikana jer na kraju pjesnik cijepa sve naslikano: »cepam plač od čiste hartije«.

Iz recenzije N. Bertolina o ovoj zbirci Milana Đorđevića čitamo: »Ne vodeći previše računa o avangardnom dometu i eksperimentalnom karakteru svoje poezije, on svoju inovativnu sklonost svodi pretežno u okviru leksičke inventivnosti, zadovoljavajući svoju želju za izvornošću i prirodnošću stalnim rasplamsavanjem 'verbalne vatre' jezika«.

Ova je poezija od čiste svjetlosti i čistih boja: »jer svet je praznik svetlosti/ a mi njegove čiste boje«. I tu dolazim do one Da Vinčijeve teze s početka ovog teksta.

Ovaj natpis trebalo bi skoncentrisati samo na jezik kao leksički instrument Milana Đorđevića. U načinu građenja (pa i vođenja pjesme) zapažamo veliku osebjnost, razgranatost i bogatstvo jezičkog materijala što ga on vješto i sinhrono koristi za postizanje kako poetskih tako i onih nad poetskih efekata koji nas obuzimaju pri čitanju ovih stihova. Te su leksičke a likovno osjenčene tvorevine u saglasju s pjesnikovom idejom — razgranatom mišlju koja sva vrca i prelijeva se bogatstvom asocijacija poetske magije poput nabujalih stihija prirode. Tematsko-motivski vezan za esencijalne elemente prirode i njene iskonske plodove, vezan za svijet i vasionu, a samo djelimično egzistirajući u velegradu, Milan Đorđević uspio je u ovoj zbirci da kroz pjesmu prelomi i u pjesmi zatomi onaj neuhvatljiv sfumato atmosfere takve prirode, onu koju čilipara i vrta. Cijela je knjiga igra, svjetlucava igra riječi sa dubokim značenjskim kontekstima u okvirima raznih pjesnikovih (i čovjekovih) svakodnevnih okruženja: »U najboljim pjesmama ove zbirke jezik je bogato razigran ne samo na planu pesničkog vokabulara, nego i na planu poetske sintakse i versifikacije«. Milan Đorđević uspio je ovakvim stilom da pjesmom »uhvati« neuhvatljivo (»svetlošću opisuj nevidljivo«), nedoku-

čivo a čulno — boje, mirise, zvukove — i osjećajno, onako kako su ti elegični, nostalgični, vedri, daleki ili duši bliski svjetlovi nastanjeni u nafta ili oko nas. Milan Đorđević je pjesmom zatvorio krug; krug vrtloga vode, krug grumena žeravice, uštapa na nebu, krug mjehura od sapunice, krug grudve pepela i. t. d.

Pjesmu »Rana« moram izdvojiti kao biser (koji se dugo i pomno posmatra) da bih notirala i naglasila njenu vrijednost, što je po meni, uzdiže nad ostalim tvorevinama ove knjige. Tu je protkana ideja o zaustavljenom trenutku vremena, o ojevkovječenju infantilnosti, jer rana o kojoj je riječ je dječakova kazna: »Odlučeno je, dečake, odlučeno, / nikada nećeš biti starac«. Može li biti strašnije kazne, može li većeg zla i nesreće? Dječak je sputan, »okovan« vremenom, kreće se: »od vrata do prazne kolevke«. . . »od snežne prtine/ do visokog slepog zida«. Prazna kolijevka simboliše nemogućnost ostavljanja potomstva, a slijepi zid nemogućnost traženja i nalaženja izlaza. Međutim, poeta pjesme je u sljedećem: ako dječak ne može biti starac, on je to već bio, jer pamćenje se prenosi civilizacijskim tokovima i generacijskim genetskim kodom, tako: »Spominješ se krhkoga fajansa, / spominješ se porcelana iz

Severa, / stakla iz Mušana s avanturinima, / li-munovih lica, marcipana«.

Samo u prvi mah ova se poezija čini hermetičnom. Da bi joj se prišlo treba probiti opnu, ući pod koru i tada će se otvoriti one, kao u bajkama zlatne dveri, one skrivene odaje sa zabranom ulaska, ali, čitaoc, ti baš želiš i tu zabranjenu sobu. Udi, ne boj se i kako poeta u pjesmi »Skriveni hoće«: »Ozvezdaj mi ponoć, budi čista munjina! / Nozdru mi takni mirisom grmljavine! / Oživi mi usne predivom vode, čutnjine / paučine raskini i budi obilje, milina!«.

Pisac ovih redova nakon iščitavanja zbirke ČILIBAR I VRT i prethodne — MUMIJE (a Milan Đorđević je inače autor još dvije knjige) ima svoj kritičarski stav: ovo je poezija koja će opstati i ostati u budućem vremenu, jer je, zasigurno, poezija koja se razlikuje od raznovrsnih anti-poetskih modernizama. Istovremeno, to je i poezija koja se ljepotom otkriva strpljivom čitaocu i sasvim polako i tiho usaduje u njegovo srce. Za takvog čitaoca Milan Đorđević gradi svoj vrt — i ne uzalud.

Hoću da kažem: četvrta knjiga Milana Đorđevića ČILIBAR I VRT ne čita se s lakoćom, treba je postepeno usvajati, ali, jednom usvoje-na, ostaje zauvijek! ■ ■ ■

OČIMA AVANTURISTE I NAUČNIKA

Radmila Gikić

HAJNRIH HARER: »SEDM GODINA NA TIBETU«,
»Deće novine«, Gornji Milanovac, »Jedinstvo«, Priština, 1990.

Posle skoro četrdeset godina, ponovo je pred nama knjiga Hajnriha Harera **Sedam godina na Tibetu**. Davne 1953. objavljena je u Beču, a kod nas prevedena 1956. u ediciji »Korist i razonoda« Matice srpske. Knjigu je tada sa nemačkog preveo Đorđe Vojnović, a novo izdanje je u prevodu Raše Sekulovića. U ovom izdanju — koje je prevedeno sa bečkog izdanja iz 1988 — pridodatu su nova poglavlja, od kojih je jedno o ponovnom bekstvu Dalaj-lame iz zemlje.

U podnaslovu knjige zapisano je: »Moj život na dvoru Dalaj-lame«, ali opis puta do dvora čini, ipak, trećinu knjige. Reč je tu o različitim zanimljivostima koje je pisac zapazio na putu od logora, o progonima, vraćanju, nevoljama sa pograničnim vlastima zbog putnih isprava, hladnoći, nestašici hrane, o običajima plemena sa kojima su se susretali, sukobima sa razbojnicima, uhodama i mnogo čemu drugom.

U predgovoru knjige Harer je zapisao: »Svi životni snovi započinjaju se u mladosti«. I malo dalje dodao: »Tako mi je bilo potrebno više godina kako bih uvidio da se nikada ne smem stremiti ka mnogobrojnim ciljevima odjednom.« Harerovo životno opredeljenje bilo je planinarenje i istraživanje. Krajem 1939. godine, na završetku istraživačkih pohoda u Aziji, zadesio se sa svojim saputnikom u Karačiju gde su čekali brod za povratak u Evropu. Ali, rat je planuo i to je bio preokret u njegovom životu. Najpre, našao se u zarobljeništvu. Godine 1944. Harer uspeva da sa svojim prijateljem Peterom Aufšnajerterom pobjegne iz logora, i da se prebaci preko Himalaja na Tibet.

Ono što ni jednom putniku koji je prelazio Himalaje nije promaklo, nije ni Hareru, a to su gomile naslaganog kamenja i molitvenih zastava koje pobožni budisti namenjuju svojim božanstvima. Zanimljivosti koje je Harer opisao u knjizi postaju dragocnije kada se ima na umu da ih je beležio svakodnevno. Sa sobom je stalno imao beležnicu, te je i u najtežim uslovima zapisivao sve ono što mu se u toku jednog dana događalo, pa se ova knjiga može čitati i kao dnevnik sa putovanja.

Tada, a i mnogo godina kasnije, stranci su bili nepoželjni na Tibetu, a u situaciji u kojoj se zadesio Harer, na prelasku preko Himalaja, prirodno je što su ga izbegavali, i što mu u nevoljama nisu hteli pomoći, nego su ga ponegde

čak i progonili. A uz sve to, pratile su ga, njega i njegovog prijatelja Aufšnajtera, snežne mečave, kakve, opake i oštre, mogu biti jedino na najvećoj planini sveta, na krovu sveta.

Na jednom mestu Harer kaže da po profesiji nije pisatelj i da će pri kazivanju ostati pri go-lim događajima. Pa ipak, ponekad, zastao bi pred veličanstvenom lepotom himalajskih predela: »Tu deonicu puta neću nikada zaboraviti. Tumarali smo visoko iznad granica šume, kroz blago talasaste planinske lance i malo jednoličan predeo. Boje su oćaravale oko — retko kada sam video sve moguće tonove da se tako harmonično uzajamno proživaju. Tik uz prozirne vode Inda pružala su se žučkasto-bela polja boraksa, a pošto ovde proleće nastupa tek u junu, obrublivalo ih je nežno ze-lenilo prvih izdanaka, dok su se u daljini blistali snežni planinski vrhovi. Prolazeći tim predelom, u daljini smo ugledali pljusak u Himalajima, na kojem su se boje poigravale u svojoj neposivnoj čaroliji.«

Jedna od važnih stanica na putu bilo mu je mesto Kjirom, mesto čije je ime — »selo sreće« — odgovaralo njegovom doživljaju. Za tim idiličnim predelom, punim blagostanja, tišine i mira koji se retko nalazi, Harer će žaliti i čeznuti da mu se vrati, sanjariće da u njemu pod stare dane sagradi sebi kućicu od crvene kedrovine sa potocićem, i puno voćki. Njegov prijatelj će kasnije, kada budu primorani da napuste Tibet, potražiti mir u ovom selu, i ostaće tamo dugo, kada je već i kineska invazija duboko prodrila u unutrašnjost.

Putem je Harer obišao manastir Trakar Taso, gde je živeo i pisao stihove pesnik Milarepa još u jedanaestom veku.

Tibet, znamenje nad znamenjem, mistika i stvarnost, lepota i surovost, bio je za Harera i njegovog prijatelja nezaboravni izazov. I mada su sve vreme puta strahovali od susreta sa njim, bili su primljeni srdačno, iako, dugo potom, nisu dobijali isprave za stalni boravak. Već na Tibetu, krenuli su u istraživanje i upoznavanje sveta o kome su sanjali, a koji su tako dobro poznavali iz pročitanih knjiga.

Opis »nebeske sahrane« na Tibetu još jedan je dokaz da Harer nije samo planinar, istraživač, odbegli zarobljenik, već i prikriveni pisac. Tibetanski pogrebni obred događao se na samu novu godinu. Telo preminule devojke, zavijeno u beli čaršav, nosio je profesionalni nosač leševa, a pored njega išla su trojica »grobara«.

Za tu vrstu sahrane uvek se telo pokojnika odnosi na uzbrdicu, ka mestu označenom za odlazak na drugi svet, prepunom ptica-lešinara, devojačko telo raskomadalo su grobari, mrmrlajući molitve uz pokretanje ručnog bubnja, a sve vreme pili su pivu ili čaj. Na kraju su izmrvili i kosti, kako ne bi ostao trag ljudskog života, i to dali lešinarima. Samo se ple-mići i lame na Tibetu spaljuju, sirotinja se baca u reku ribama, ako za nju niko nema da plati troškove sahrane. A ako je sirotinja za života bila zaražena, bolesna od neke teške bolesti, što je bivao čest slučaj, onda bi ih sahranjivali na račun države, ukopavanjem.

Susreti sa Dalaj-lamom, sa njegovom majkom, bratom, ostaće zabeleženi kao nezaboravni u putopišćevom životu na Tibetu. Vidaće ih često, skoro svakodnevno. Postaću učitelj Dalaj-lami, savetnik i prijatelj. Vešt da zapiše ono najvažnije, opisivač je sve svoje sopstvene susrete s njim, ali je beležio i priče koje su se odnosile na rano detinjstvo Dalaj-lame, njegovo prepoznavanje, reinkarnaciju, pa sve do ustoličenja za vrhovnog lamu. U susretu sa njim hiljade monaha i stanovnika ničice bi padalo na zemlju. Gradom bi zavladao muk koji bi trajao samo časak, a onda bi ponovo nastala graja i žamor. A onda i ovo: niko u naselju nije smeo da skine, ili navuče zimsku odeću i gu-njeve dok to ne učini vrhovnik, pa ma kakva nesnosna vrućina, ili hladnoća, zavladao.

Na jednom mestu Harer je zabeležio i ovo: »Na Tibetu se zemaljskom bivanju ne pridaje velika vrednost, a od smrti se ne strahuje«; sam je, međutim, naveo nekoliko smrtnih slučajeva koji su mnogo uznemirili duše najbližih, a ni osobe koje su odlazile sa ovog sveta nisu ga, po njegovom opisu, bez bola napuštale. Pomisao na reinkarnaciju može samo da ublaži odlazak. Iz tih i drugih razloga, smrtna kazna na Tibetu ne postoji.

A uoči Božića, Harer, koji je bio zadovoljan boravkom na Tibetu, i koji je sanjario da tu, pod stare dane, i kuću sebi sagradi, upao je u nostalgiju i čežnju za domom, sve dok suzama obliiven nije ugušio u sebi pobunu i tugu.

Harer i njegov prijatelj, nakon petogodišnjeg boravka na Tibetu, i raznih poslova koje su tu radili, bili su primorani da napuste svoju oazu mira. Bilo je to 1950. godine, kada su Kinzi napali Tibet, i tada je odlučeno da Dalaj-lama, četrnaesti po redu, napusti Lasu. Harer,